

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

A PERSONALITY'S NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY: ESSENCE AND STRUCTURE

Актуальність поданої статті зумовлена, з одного боку, сучасними об'єктивними обставинами, пов'язаними з повномасштабною війною й необхідністю відстоювання нашої країною територіальної цілісності й незалежності, з іншого – глобалізація й європоцентризм як головні вектори розвитку сучасного світу посилюють необхідність збереження певними народами своєї автентичності. У статті проаналізовано варіатив підходів до трактування сутності та структури національно-культурної ідентичності. Представлено авторське трактування національно-культурної ідентичності як макрофеномену, що відбиває менталітет та культуру українського народу загалом й створює загальнонаціональні рамки; мезофеномену, що вбирає особливості ментальності певного регіону України (регіональна ідентичність) й мікрофеномену, що пов'язаний з національною Я-концепцією особистості й передбачає отожднення себе з нацією, почуття належності до українського народу. Визначено національно-культурну ідентичність як соціоособистісний конструкт, що синтезує соціокультурне й особистісне, а саме: з одного боку, відбиває національний й культурний досвід певного народу, що є факторами національної єдності, а з іншого – передбачає отожднення особистістю себе з певною нацією, сприйняття себе й інших як носіїв національних якостей, сформовану національну Я-концепцію особистості. Представлено структуру національно-культурної ідентичності, що містить аксіологічний компонент, який базується на національній ідеї; когнітивний компонент, що відбивається в національному інтелекті; емоційно-чуттєвий компонент, що ґрунтується на почуттях-цінностях – «Я-Українець» – «Ми-Українці»; праксіологічний компонент, що пов'язаний з суб'єктною активністю особистості у практичній реалізації ідеї національно-культурної ідентичності. Визначено, що подальшого студіювання потребує аспект детальної характеристики компонентів національно-культурної ідентичності.

Ключові слова: національно-культурна ідентичність, структура національно-культурної ідентичності, національна

ідея, національний інтелект, національна Я-концепція.

The relevance of this article is conditioned, on the one hand, by the modern objective circumstances related to the full-scale war and the need for our country to defend its territorial integrity and independence, and on the other hand – by globalization and Eurocentrism as the main vectors of the modern world's development, increasing certain peoples' need for preserving their own authenticity. The article analyzes a variety of approaches to interpretation of the essence and structure of the national and cultural identity. The author's interpretation of the national and cultural identity as a macro-phenomenon that reflects the mentality and culture of the Ukrainian people as a whole and creates a national framework, has been presented; a mesophenomenon that absorbs the peculiarities of mentality of a certain region of Ukraine (regional identity) and a microphenomenon associated with a person's national self-concept and suggesting identification with the nation, a sense of belonging to the Ukrainian people. The national-cultural identity has been defined as a socio-personal construct that synthesizes the socio-cultural and personal, namely: on the one hand, it reflects the national and cultural experience of a certain nation, which are factors of national unity, and on the other hand, it involves identifying oneself with a certain nation, perceiving oneself and others as carriers of the national qualities, that is, a formed national I-concept of an individual. The structure of the national and cultural identity has been presented, containing an axiological component based on the national idea; a cognitive component reflected in the national intellect; an emotional-sensory component based on feelings-values – "I am Ukrainian" – "We are Ukrainians"; a praxeological component associated with the subjective activity of an individual in the practical implementation of the ideas of the national and cultural identity. The aspect of a detailed description of the components of the structure of national and cultural identity has been determined as the one that requires further research.

Key words: national and cultural identity, structure of national and cultural identity, national idea, national intelligence, national I-concept.

УДК 378. 011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.1.3>

Желанова В.В.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри теорії
та історії педагогіки
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Матвієнко О.В.,

докт. пед. наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
й методики початкового навчання
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Національно-культурна ідентичність є однією з визначальних цінностей розвитку будь-якого суспільства і кожної людини, оскільки без цієї важливої підстави не можлива соціалізація особистості та різні форми її життєдіяльності. При цьому глобалізація й європоцентризм як головні вектори розвитку сучасного світу посилюють необхідність збереження певними народами своєї автентичності. Варто відзначити, що проблема національно-культурної ідентичності особистості набула надзвичайної важливості у контексті викликів сьогодення,

пов'язаних з повномасштабною війною й необхідністю відстоювання нашої країною територіальної цілісності й незалежності, що максимально загострили роль причетності і відповідальності громадян України за її долю. До того ж для України актуальність проблеми національно-культурної ідентичності зумовлюється поліетнічністю її населення. За даними Всеукраїнського перепису населення на території України проживають представники понад 130 національностей та народностей, тобто є очевидним мультикультуралізм нашої країни з різною структурою ідентифікацій при

наявності спільних національних засад [7]. Тобто, Україна має свою неповторну національну ідентичність, на підставі якої формується її внутрішній та міжнародний імідж, але не можна не погодитися з думкою, що українська національна ідентичність знаходиться на стадії становлення та проходить етап, який розвинені європейські держави-нації минули в період модерну. Для більшості з них він завершився створенням сталої національної ідентичності. Що стосується української ідентичності, то вона й досі є «незавершеним проектом». В Україні продовжує формуватися національний наратив, створюються національний інформаційно-комунікативний, культурно-символічний простори, відбуваються інші процеси, характерні для періоду створення національної ідентичності (Н. Пелагеша) [4]. Отже в світлі окреслених позицій, набуває необхідності й доцільності питання щодо визначення сутності та структури національно-культурної ідентичності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен «національно-культурна ідентичність» достатньо широко представлено у науковій літературі як предмет міждисциплінарного дослідження. Так у філософській теорії національно-культурна ідентичність тлумачиться як певна здатність людини, детермінована певними географічними особливостями країни, законами та особливостями державного правління, а також звичаями, традиціями (Дж. Віко, І. Гердер, Е. Дюркгейм, О. Конт, І. Хейзінг). У сучасній вітчизняній філософії порушується проблема ризиків та загроз існуванню Української держави (С. Здіорук, В. Токман, А. Астаф'єв); розглядається процес формування модерного громадянського суспільства (О. Шапаренко); аналізується зв'язок регіональної ідентичності з політичними процесами в Україні (Т. Татаренко); доводиться вплив мовного чинника на формування національно-культурної ідентичності (О. Козакевич); розкривається державотворчий потенціал національної самосвідомості (В. Карлова). Дослідження національно-культурної ідентичності у психологічному вимірі пов'язане з розглядом таких її аспектів, як-от: психологічні механізми особистісної і національної ідентифікації (І. Бех); національна самосвідомість (М. Боришевський), етнічна самосвідомість (Л. Дробіжева); етносоціальні уявлення (О. Васильченко); рефлексивні засади ідентичності (Н. Висоцька); національна Я-концепція особистості (І. Бех); ідеї вчинкової реалізації національно-культурної ідентичності (В. Роменець). Педагогічне трактування національно-культурної ідентичності зосереджене на таких її проблемах: теоретичні засади формування національно-культурної ідентичності (І. Бех); аналіз вітчизняного дискурсу щодо проблеми національно-культурної ідентичності (Л. Канішевська); особливості національного

виховання і національної пам'яті (Г. Ващенко); український виховний ідеал та національний характер (О. Вишневський, О. Губко, Ю. Руденко); етнополітика та міжкультурний діалог (В. Євтух); «Я-образ особистості» як суб'єкт певної національної спільноти (О. Шевченко); етапи та умови формування національно-культурної ідентичності підлітків (О. Докукіна, К. Журба, І. Шкільна); функції національно-культурної ідентичності (Й. Вирост, С. Кадикова, В. Хотинець, Н. Шульга). Проблема національно-культурної ідентичності та її різних аспектів висвітлена у низці дисертаційних досліджень, а саме: «Теоретико-методологічні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів» (Т. Потапчук); «Система формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності» (О. Кін); «Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді» (Р. Сойчук).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Стратегія нашої країни, що відбиває сучасні об'єктивні виклики й пов'язана з патріотичними, національно-культурними вимірами, збереженням історичної пам'яті, а також з орієнтирами на формування національних ідеалів, національної гідності, національної самосвідомості, зумовлює вагомість розробки проблеми національно-культурної ідентичності особистості як на теретичному, так й практичному рівнях. Проте при зазначеній вище досить широкій дослідженості проблеми національно-культурної ідентичності особистості, питання її сутності та структури у сучасних вимірах залишаються дослідженим лише аспектно.

Мета статті. Визначити сутність та структуру національно-культурної ідентичності у контексті викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо базове поняття дослідження «національно-культурна ідентичність» й окреслимо свої позиції щодо його трактування. У цьому дослідницькому процесі будемо ґрунтуватися на наступних ідеях, які вважаємо засадничими й концептуальними.

М. Грушевський у роботі «Хто такі українці і чого вони хочуть» чітко сформулював національно-патріотичне кредо українців як нації: «Українці не мають бажання від когось відділюватись, відмежовуватись – вони хочуть тільки, щоб їм і всьому громадянству України була змога порядкувати краєві справи, будувати долю краю без усяких сторонніх втручань і без можливості таких втручань. Вони знають свої сили і засоби, й певні того, що коли край буде мати таку волю і буде забезпечений від усяких гальмувань і втручань з боку, він буде розвиватись настільки сильно і успішно, що йому не треба буде яких-небудь штучних огорож від чужих впливів чи конкуренцій. Ми маємо так багато свого, що нам нема чого зазіхати на чуже» [2, с. 50].

Щодо наукового трактування національно-культурної ідентичності суттєвою для нас є думка американського психолога Е. Еріксона, який уперше увів поняття «ідентичність» (у форматі «кризи ідентичності») й розглядав його як особливий соціально-культурний феномен, як складне особистісне утворення, котре має багаторівневу структуру. Науковець виокремив основні напрями (аспекти) розгляду концепту ідентичності, а саме: а) відчуття ідентичності; б) процес формування ідентичності; в) ідентичність як конфігурація, результат цього процесу [10]. При цьому Е. Еріксон, розробив такі її виміри: 1) оцінка людиною або соціальною групою своєї рівності (нерівності) з іншими людьми (групами); 2) оцінка людиною (групою), як інші люди («значний інший») сприймають її рівність (нерівність); 3) почуття збереження цілісності («нерозірваності») своєї біографії, тобто пам'яті. Ці виміри відображають потреби людини у встановленні довіри та створенні свого нарративу (історії життя), що включається в контекст нарративу суспільства в цілому [10].

Беручи до уваги окреслені позиції, маємо констатувати актуальність думки М. Грушевського у контексті викликів сьогодення, що акумулює цінності українського суспільства. Аналіз підходів Е. Еріксона, дозволяє виокремити в понятті національно-культурна ідентичність кілька сфер, а саме: суспільну, національну й особистісну, а також трактувати її як відчуття, процес, результативний конструкт. Відтак ці ґрунтовні позиції ми маємо урахувати у визначенні структури національно-культурної ідентичності.

У межах сучасного наукового дискурсу вважаємо засадничими й доцільними наукові позиції І. Беха та К. Журби, які тлумачать феномен «національно-культурна ідентичність» як суб'єктивне відчуття належності до українського народу, нації, прийняття моральних цінностей, що характеризуються ототожненням і уподібненням, формуванням відповідної національної Я-концепції. До того ж науковці пов'язують національно-культурну ідентичність з духовною безпекою особистості [1, с. 33].

У дисертаційному дослідженні Т. Потапчук національно-культурна ідентичність трактується як сукупність національних та культурних цінностей, почуттів, уявлень, поглядів, ідей, завдяки яким певна нація усвідомлює свій історично зумовлений соціально-культурний локалітет у системі етнодиференційованого людства, а індивіди – свою національно-культурну ідентичність [5, с. 413]. Тобто авторка концентрується на аксіологічних аспектах досліджуваного феномену.

О. Шевченко вважає, що національно-культурна ідентифікація особистості – це процес ототожнення особистістю себе з певною нацією, сутністю якого є суб'єктивне відчуття належності до національної спільності на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає в особистості як результат формування

відносно стійкої системи усвідомлених уявлень і оцінок, таких, що реально існують, диференційованих та інтегрованих ознак життєдіяльності нації, а також прийняття групових норм і цінностей [9, с. 9]. Отже ця дефініція розкриває динамічний аспект досліджуваного феномену у контексті поняття процесу національно-культурної ідентифікації.

На думку К. Чорної, феномен «національно-культурна ідентичність» убирає в себе: любов до Батьківщини, до історичного самобутнього образу свого народу; віру в його духовну силу й покликання, вміння осмислити історію, культуру, мистецтво, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю й оволодіння рідною мовою [8, с. 96].

Суголосно позиції А. Литвиненко, національно-культурну ідентичність є станом «національного спокою», коли людина не замислюється над тим, хто вона є за національною приналежністю, а добре це знає; це природне знання людини, успадковане від минулих поколінь, і формується вона абсолютно стихійно. Коли ж власна ідентичність є соціальною чи психологічною проблемою, то розв'язання такої проблеми потребує значної розумової діяльності [3, с. 9].

Відтак, ґрунтуючись на представлених вище наукових позиціях розставимо певні акценти.

1. Національно-культурна ідентичність є макрофеноменом, що відбиває менталітет та культуру українського народу загалом й створює загальнонаціональні рамки; мезофеноменом, що вбирає особливості ментальності певного регіону України (регіональна ідентичність) й мікрофеноменом, що пов'язаний з національною Я-концепцією особистості й передбачає ототожнення себе з нацією, почуття належності до українського народу.

2. Національно-культурна ідентичність акумулює всі базові сфери суспільства загалом (соціокультурну, політичну, економічну) та особистості, а саме: мотиваційно-ціннісну, емоційно-чуттєву, когнітивну, рефлексивну й суб'єктно-діяльну.

3. На нашу думку, національно-культурна ідентичність – це соціоособистісний конструкт, що, синтезує соціокультурне й особистісне, а саме: з одного боку, відбиває національний й культурний досвід певного народу, що є факторами національної єдності, а з іншого – передбачає ототожнення особистістю себе з певною нацією, прийняття себе й інших як носіїв національних якостей, сформовану національну Я-концепцію.

Таким чином, ґрунтуючись на окреслених ключових моментах та урахувуючи сучасні об'єктивні умови, що склалися в нашому суспільстві, зосередимося на визначенні структури національно-культурної ідентичності. Варто зауважити, що в процесі розв'язання цього дослідницького завдання ми узагальнюємося на методі системно-структурного аналізу, що базується на принципах системного підходу й складається з декількох

етапів: «уточнення того, який науковий феномен використовується для аналізу як ціле; виявлення можливо більшого числа елементів цілого; групування елементів у необхідне і достатнє число підструктур з узгодженням їх з наявними науковими теоріями; установлення різних зв'язків і відносин між елементами, підструктурами й цілим» [6, с. 158].

Представимо структуру національно-культурної ідентичності особистості в сучасному вимірі.

1. Аксиологічний компонент національно-культурної ідентичності, що базується на національній ідеї й містить ціннісне ставлення до культури й традицій українського народу, національної символіки, звичаїв, обрядів, народного фольклору, рідної мови; шанобливе ставлення до етносу й культури різних регіонів України, історичної пам'яті; моральні цінності, що характеризують національно-культурну ідентичність (патріотизм, свобода, любов, відповідальність, гідність, справедливість, національна незалежність).

2. Когнітивний компонент національно-культурної ідентичності, що відбивається в національному інтелекті, який синтезує знання особливостей менталітету та ментальності українського народу; базових цінностей сучасного українського суспільства; знання культури та традицій українського народу; знання етнічних особливостей певних регіонів України; усвідомлення себе як представника певної нації, осмислення особистістю свого місця у житті країни, відповідальність за власні вчинки, що акумулюється в національній Я-концепції; знання щодо побудови ефективної комунікації та взаємодії з іншими представниками української нації, уявлення про їх оцінку; знання української мови,

3. Емоційно-чуттєвий компонент національно-культурної ідентичності, що ґрунтується на почуттях-цінностях – «Я-Українець» – «Ми-Українці», які відбивають переживання особистістю своєї приналежності до нації, почуття національної єдності та солідарності, що яскраво проявились у контексті сучасних драматичних реалій як в процесі бойових дій, так і у волонтерській діяльності, інтуїтивне передчуття перспектив, які будуть відкриватися для громадян України після війни.

4. Праксіологічний компонент національно-культурної ідентичності, що пов'язаний з суб'єктною активністю особистості у практичному впровадженні ідей національно-культурної ідентичності, передбачає досвід національно зорієнтованої діяльності, на засаді ціннісного ставлення до менталітету та ментальності українського народу; досвід діяльності, спрямованої на вивчення культурних надбань та традицій українського народу; готовність прийняти участь у боротьбі нашої країни за свободу та незалежність, діяльність на добробут своєї Батьківщини, ініціація дій щодо її відновлення.

Висновки. На підставі викладеного зазначимо, що національно-культурна ідентичність є макрофеноменом, що відбиває менталітет та культуру українського народу загалом й створює загальнонаціональні рамки; мезофеноменом, що вбирає особливості ментальності певного регіону України (регіональна ідентичність) й мікрофеноменом, що пов'язаний з національною Я-концепцією особистості й передбачає ототожнення себе з нацією, почуття належності до українського народу. Національно-культурна ідентичність – це соціоособистісний конструкт, що, синтезує соціокультурне й особистісне, тобто відбиває як національний й культурний досвід певного народу, що є факторами національної єдності, так й передбачає ототожнення особистістю себе з певною нацією, сприйняття себе й інших як носіїв національних якостей, сформовану національну Я-концепцію особистості. Структура національно-культурної ідентичності містить аксиологічний компонент, що базується на національній ідеї; когнітивний компонент, що відбивається в національному інтелекті; емоційно-чуттєвий компонент, що ґрунтується на почуттях-цінностях – «Я-Українець» – «Ми-Українці»; праксіологічний компонент, що пов'язаний з суб'єктною активністю особистості у практичній реалізації ідей національно-культурної ідентичності. Подальшого студювання потребує аспект детальної характеристики представлених компонентів національно-культурної ідентичності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності в загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. Т. 16. С. 24–33.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? К. : Товариство «Знання» України, 1991. 240 с.
3. Литвиненко А.А. Про мовно-культурну самоідентифікацію в молодіжному середовищі зрусифікованого міста. *Урок української*. 2007. №№ 7–8. С. 8–11.
4. Пелагеша Н.Є. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. К. : НІСД, 2008. 288 с.
5. Поталчук Т. Теоретико-методичні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... докт. пед. наук. Рівне, 2015. 467 с.
6. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
7. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К. : НІСД, 2011. 336 с.
8. Чорна К. Юсовні пріоритети у вихованні національної свідомості і громадянської культури старшокласників. *Педагогіка і психологія*. 1991. № 1. С. 105–131.
9. Шевченко О. Національна ідентифікація у становленні «Я-образу» особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 20 с.
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. 2-е изд. Москва : Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. С. 54–80.